

„Wychowanie w Rodzinie” t. VII (1/2013)

Marzena OKRASA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

Współpraca rodziny i szkoły na przykładzie szkół w Lublinie w okresie II Rzeczypospolitej

Family and School Cooperation as Exemplified by Schools
in Lublin During the Period of the Second Polish Republic

Streszczenie

Zmiany, których doświadczyły szkoły po odzyskaniu niepodległości, spowodowały potrzebę poszukiwania nowych sposobów pracy z rodzicami. Podkreślano, że praca powinna być wspólna, mieć charakter społeczny i włączać całe grupy ludzi związanych z siecią organizacyjną. Wspieranie stałej współpracy rodziców uczniów ze szkołą przyczyniło się do stworzenia trwałych organizacji rodzicielskich, takich jak: koła rodzicielskie, patronaty klasowe i szkolne oraz grupy rodziców czy koła rodzicielskie.

Regulacje dotyczące kół rodzicielskich zostały przyjęte w 1920, a ogólnonarodowa rada Stowarzyszeń Rodzicielskich została utworzona w Warszawie 27 listopada 1924. Główną część Stowarzyszenia stanowiły koła szkolne, zbliżające rodziców uczniów tej samej szkoły, którzy tworzyli koła na danym obszarze. Koła rodzicielskie, znane również jako patronaty opieki szkolnej albo koła opieki rodzicielskiej, działały w prawie wszystkich szkołach średnich. Skupiały patronaty klasowe reprezentujące podstawowe jednostki bezpośredniej współpracy szkoły i rodziny. Były tworzone przez rodziców uczniów jednej klasy, którzy współpracowali z wychowawcą i innymi nauczycielami.

Tego typu organizacje działały w szkołach w Lublinie. Jedno z kół rodzicielskich zostało założone w 1921 w Prywatnym Gimnazjum Żeńskim i Liceum Wacławy Arciszowej. Działały również koła rodzicielskie w Prywatnym Gimnazjum Męskim Ste-

fana Batorego (Szkoła Lubelska), a także Gimnazjum Jana Zamoyskiego, Gimnazjum Staszica, Gimnazjum Unii Lubelskiej, Szkole H. Czarneckiej.

Jednym z podstawowych założeń zawartych w statucie było zbieranie materiałów oraz środków finansowych dla organizacji. Podstawowym dochodem były składki członkowskie, ale, wobec skali potrzeb i wydatków, były one stosunkowo małe. Zatem akcje okolicznościowe oraz zmienne sekcje finansowe, zaprojektowane, aby wzmocnić fundusze kół, funkcjonowały w niektórych spośród nich.

Podczas swojej działalności koła opieki rodzicielskiej realizowały liczne projekty. Podstawowym zadaniem było zapewnienie pożywienia młodzieży. Inne organizowały obozy letnie, specjalne akcje dla uczniów, odnawiały klasy, kupowały materiały dydaktyczne, a także wspierały finansowo uczniów żyjących w internatach.

Współpracując ze szkołą, rodzice mogli wywierać na nią nacisk, aby wyposażała dzieci w niezbędną wiedzę, brała pod uwagę zasady wychowania wyznawane w domu rodzinnym i zapewniali, że dzieci czuły się w szkole dobrze.

Słowa kluczowe: koła rodzicielskie, organizacje rodzicielskie, patronaty klasowe i szkolenie, współpraca szkoły i rodziny.

Abstract

The changes that schools experienced after regaining independence generated the need to seek new ways of working with parents. It was stressed that the work should be collective, be of social character, and recruit whole groups of people related to the organizational network. Stimulating a stable cooperation of students' parents with the school gave rise to the creation of permanent parental organizations, such as parents' circles, class or school patronages, and the groups of parents and parents' circles.

Regulation on parents' circles was passed in 1920, and the nationwide Parental Associations panel was established in Warsaw on November 27, 1924. The main body of the Association were school circles, bringing together parents of students from one school that formed circles in the area. Parent circles, interchangeably referred to as „Circles of Parents”, also known as School patronage care or parental care circles (PCW) operated in almost all high schools. They focused class patronages representing the basic units of a direct cooperation of schools and the family. They were created by parents of students of one class who collaborated with the teacher and co-teachers.

These types of organizations operated at schools in Lublin. One of the circles of parents was founded in 1921 at the Private Female Middle School and High School of Wacława Arciszowa. Another activity was started by parental care at the Private Men's Gymnasium of Stefan Batory (School of Lublin), and Gymnasium of Jan Zamoyski, Gymnazium of Staszic, Gymnasium of The Union of Lublin, School of H. Czarnecka.

One of the fundamental objectives contained in the statutes was to collect material and financial resources for the organization. Basic income came from membership fees, but it was small relative to the scale of needs and expenses. Therefore, events and unstable income sections, designed to strengthen the funding of circles, operated in some of them.

During their operation, circles of parental care carried out many projects. The basic task was to provide food for the young. Others organised summer camps, special events for students, renovating classrooms, purchase of teaching materials, and financial assistance for people living in the dormitory.

Working with the school parents could have put pressure on schools to equip children with the necessary knowledge, to take into account the principles of upbringing instilled in the family home, and to ascertain that children felt well at school.

Keywords: parenting circles, parental organizations, class or school patronages, cooperation of school and family.

Wstęp

W okresie zaborów cały trud wychowania młodego pokolenia spoczywał na rodzinie. Przy czym podkreślano, że okres ten wpłynął na kryzys wychowawczy, rozluźnienie więzi rodzinnych, bagatelizowanie nauczycieli i wychowawców celem obchodzenia przepisów szkolnych. Wycisnął „[...] piętno skrytości nieufności, małego poczucia obowiązku, lekceważenia starszych, braku zamiłowania do rzetelnej i wytrwałej pracy. Podobnie też atmosfera domu, pozbawionego głębszych ideałów etyczno-społecznych, stwarzała jednostkę egoistyczną, lekkomyślną pozbawioną cnót obywatelskich potrzebnych do wychowania nowego pokolenia”¹.

Dopiero po odzyskaniu niepodległości zaczęto kierować uwagę na rodzinę. W wielu publikacjach pedagodzy okresu międzywojennego akcentowali jej doniosłą rolę. Jednocześnie uważali, że wychowanie młodego pokolenia nie można ograniczyć tylko do rodziny, ale musi przy niej stanąć szkoła jako pomoc i dopełnienie². W ścisłej współpracy rodziny i szkoły widziano sukces wychowawczy młodego pokolenia. Zaczęło opracowywać projekty tworzenia organizacji rodzicielskich, których celem miało być reprezentowanie interesów rodziny, podniesienie wiedzy pedagogicznej rodziców oraz

¹ E. Szeinbokówna, *Współpraca domu ze szkołą*, Lwów – Warszawa 1930, s. 10.

² J.J. Bzowski, *Szkoła i rodzina ich wzajemny stosunek i ich formy współzycia*, Lwów 1930, s. 12.

inicjowanie współpracy ze szkołą. Pojawiające się pomysły wypływały nie tylko z obowiązku i tradycji narodowej, ale przede wszystkim z pedagogicznych założeń poprawy oddziaływań wychowawczych i jak najlepszego przygotowania dziecka do pełnienia ról społecznych.

Organizacja współpracy

Zaczęto zwracać większą uwagę na poszerzenie dydaktycznej działalności szkoły o aspekt wychowawczy³. Dążono, aby szkoła stała się instytucją wychowującą do życia społecznego. Zaznaczano, że skoro „[...] szkoła jest również wpływowym czynnikiem wychowawczym, to ze względu na jednolitość postępowania, konieczną w wychowaniu, należy dążyć do możliwie zgodnej współpracy domu z szkołą. Współpraca ta będzie na rękę i rodzicom – którzy zyskają w nauczycielstwie światłych i dzielnych pomocników, i nauczycielom – których praca znajdzie silne poparcie ze strony domu”⁴.

W tym okresie szkoła, zarówno państwowa, jak i prywatna, borykała się z różnymi trudnościami. Brakowało odpowiednich lokali i funduszy, pomocy dydaktycznych oraz aktualnych programów, a także profesjonalnej kadry pedagogicznej. Rozwój techniki, środków komunikacji stwarzał nowe podstawy życia ekonomicznego i nakładał na szkołę dodatkowy obowiązek – przygotowanie młodego pokolenia do zmieniających się warunków. Jednym ze środków realizacji zmian w oświacie miało być zainteresowanie społeczeństwa problemami edukacyjnymi poprzez szeroko propagowane wychowanie w rodzinie oraz koordynację w oddziaływaniu wychowawczym szkoły i domu⁵.

Zmiany, jakich doświadczyło szkolnictwo, po odzyskaniu niepodległości, generowały potrzebę poszukiwania nowych sposobów współpracy z rodzicami. Podkreślono, że powinna być ona przede wszystkim zbiorowa, o charakterze społecznym, rekrutować całe grupy ludzi związanych nicią

³ M. Ziemiłowicz, *Rodzina a wychowanie państwowe*, Lwów – Warszawa 1933, s. 10; J.J. Bzowski, *Szkoła i rodzina...*, dz. cyt., s. 5–6.

⁴ S. Podoleński, *Podręcznik pedagogiczny. Wskazówki dla rodziców i wychowawców*, Kraków 1930, s. 333.

⁵ W celu popularyzowania wiedzy o sytuacji moralnej i ekonomicznej polskich rodzin, wychowaniu w rodzinie i potrzebie współpracy szkoły i rodziny utworzono czasopismo „Rodzina”, które uzupełniało, rozszerzało, interpretowało i pogłębiało wiedzę pedagogiczną społeczeństwa, a także informowało o wszelkich poczynaniach oświatowych. K. Jakubiak, *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej*, Bydgoszcz 1997, s. 112.

organizacyjną⁶. Cechować ją powinna życzliwość, szczerłość i otwartość oparta na wzajemnym zaufaniu. Zaś jej organizacja uwzględniać nie tylko potrzeby młodzieży, problemy rodziny i szkoły, ale także czynniki pozaszkolne, atmosferę otoczenia i wszelkie organizacje i instytucje odgrywające ważną rolę w życiu ucznia. Zaznaczono, że bez ścisłej współpracy z domem rodzinnym nie jest możliwe zapewnienie uczniom odpowiednich szans edukacyjnych. Zasadniczą kwestią stawało się stworzenie takiej współpracy, aby była jednolita w oddziaływaniach wychowawczych.

W artykułach i dyskusjach publikowanych na łamach prasy pedagogicznej pojawiały się propozycje form, zasad i płaszczyzn współpracy. Potrzebę współpracy akcentowało wielu ówczesnych pedagogów. Na przykład Juliusz Adamski proponował rozpocząć od określenia warunków, na jakich powinna się opierać, wśród których wymienił: wzajemną szczerłość i zaufanie, zachowanie obopólnego poszanowania autorytetów, nieposiadanie uprzedzeń i nieuzasadnionych pretensji, codzienną współpracę i to we wszystkich dziedzinach, aktywne uczestnictwo rodziców w życiu szkoły, respektowanie wychowania obywatelsko-państwowego⁷. Z kolei Elżbieta Szeinbokówna zaznaczała, że sama organizacja współpracy wymaga postawienia rodzicom pewnych żądań typu: zaufanie do szkoły, zapoznanie wychowawcę z wadami i zaletami dziecka oraz domową atmosferą i warunkami życia. Jednocześnie rodzic był zobowiązany do zapoznania się z regulaminem szkoły, popierania stawianych przez szkołę wymagań w zakresie sumiennej pracy domowej, niekrytykowania w obecności dziecka zarządzeń nauczycieli lub wychowawców, niewprowadzania świadomie szkoły w błąd poprzez ukrywanie przejawianego przez dzieci lekceważącego podejścia do obowiązków szkolnych⁸.

Stymulowanie rodziców uczniów do stabilnej współpracy ze szkołą dało początek tworzenia stałych organizacji rodzicielskich, takich jak koła rodzicielskie, patronaty klasowe lub szkolne, grona rodziców⁹ oraz koła opieki rodzicielskiej.

---

⁶ M. Ziemnowicz, *Rodzina a wychowanie...*, dz. cyt., s. 17.

⁷ J. Adamski, *Koła Rodzicielskie i Patronaty Klasowe*, Lwów 1932, s. 29–30.

⁸ E. Szeinbokówna, *Współpraca domu...*, dz. cyt., s. 20.

⁹ L. Pawłowski, *Z zagadnień organizacji pracy wychowawczej w szkole*, Zamość 1926, s. 50–52. Projekt statutu „Grona Rodziców” podaje, że: „Celem spotęgowania i ujednostajnienia wpływu wychowawczego domu i szkoły, jak również dla ułatwienia tej ostatniej pracy w zakresie wychowania i nauczania młodzieży i dzieci – powołuje się do życia przy każdej szkole (średniej i niższej) instytucję p.n. «Grono Rodziców»”.

Rozporządzenie o tworzeniu kół rodzicielskich uchwalono w 1920 roku, natomiast 27 listopada 1924 r. utworzono w Warszawie ogólnokrajową centralę Zrzeszeń Rodzicielskich oraz zatwierdzono ramowy statut Kół¹⁰. Głównym celem Zjednoczonego Zrzeszenia Rodzicielskiego było podniesienie rangi rodziny jako podstawowej komórki społecznej i pierwszego środowiska wychowawczego, oraz jej współpracy ze szkołą. Władze centralne ZZR, mieszczące się w Warszawie, tworzyły radę naczelną, zarząd główny i centralną komisję rewizyjną¹¹. Zadaniem Zrzeszenia było organizowanie dla młodzieży szkolnej różnych formy zajęć pozalekcyjnych i świetlic szkolnych, pomoc jednostkom wybitnie uzdolnionym, współpracowanie z samorządami uczniowskimi i organizacjami młodzieżowymi, sprawowanie opieki nad stancjami uczniowskimi, a także udzielanie pomocy materialnej uczniom ubogim – poprzez zakup odzieży, książek czy dożywiania¹². Wśród wielu form działalności Zrzeszenia na szczególną uwagę zasługuje działalność wydawnicza, w ramach której opublikowano kilkanaście broszur przedstawiających funkcjonowanie szkolnych kół rodzicielskich, problemy wychowania oraz system współpracy rodziców ze szkołą¹³. Publikacje te docierały do nauczycieli i rodziców uczniów.

Zasadniczym organem Zrzeszenia były koła szkolne, skupiające rodziców uczniów z jednej szkoły, które na terenie danego kuratorium tworzyły okręgi. Koła rodzicielskie, zamiennie określane jako „grono rodziców”. Funkcjonowały prawie przy każdej szkole średniej. Liczba kół przystępujących do Zrzeszenia stopniowo wzrastała, dla przykładu ogółem w Polsce było w 1927 roku – 204, a w 1930 – 253 kół¹⁴.

Zakres działalności kół obejmował głównie prace nad podnoszeniem zdrowotności młodzieży, jej wartości kulturalnych oraz kompetencji rodziców w celu lepszego poznania szkoły i problemów wychowawczych młodzieży¹⁵. Wśród inicjatyw dbających o stan zdrowotności uczniów pojawiły się programy m.in.: organizowania dożywiania w szkołach, dbania o higienę (zakładanie kąpielisk, umywalni czy natrysków), popularyzacji aktywnego sposobu życia poprzez poszerzanie bazy materialnej tworząc nowe obiekty

¹⁰ J.J. Bzowski, *Szkoła i rodzina...*, dz. cyt., s. 20.

¹¹ K. Jakubiak, *Współdziałanie...*, dz., cyt., s. 114.

¹² Tamże, s. 117–118; S. Chyczewska, *Wychowawcze postulaty rodziców w stosunku do szkoły*, „Głos Rodziców” 1927, nr 3–4, s. 7–14.

¹³ K. Jakubiak, *Współdziałanie...*, dz. cyt., s. 119.

¹⁴ Tamże, s. 114.

¹⁵ J. Kuchta, *Rozwój psychiczny młodzieży a praca szkolna*, Warszawa 1933, s. 93.

sportowe (boiska do gier, lodowiska) i organizowania imprez sportowych, kolonii wypoczynkowych i leczniczych, oraz sprawowania opieki na młodzieżą mieszkającą w bursach, internatach i na stacjach. Jednocześnie w celu podniesienia poziomu kulturalnego młodzieży propagowano czytelnictwo, organizowano wystawy, przedstawienia szkolne, akademie poświęcone obchodom rocznic, wyjścia do kina i teatru, zwiedzanie wystaw, a także urządzano wycieczki dydaktyczne i krajoznawcze. Ważnym aspektem działalności była pomoc socjalna niezamożnej młodzieży. Finansowano zakup odzieży, podręczników, umożliwiano wyjazd do sanatorium lub na letni odpoczynek. Opieką objęto także młodzież w godzinach pozalekcyjnych, czuwano nad jej zachowaniem się poza szkołą. Kolejną ważną kwestią była także praca samokształceniowa rodziców w kierunku podniesienia własnej wiedzy pedagogicznej. W tym celu organizowano zebrania dyskusyjne, pogadanki, referaty, na których zaznajamiano się z problemami współczesnej szkoły¹⁶. Referaty te wygłaszali rodzice, nauczyciele i różni specjaliści. W jednym z artykułów¹⁷ omawiających kwestie współpracy rodziców i nauczycieli podkreślano, że konieczne jest, aby rodzice znali przepisy i regulaminy szkolne, dlatego powinny być dla nich tworzone szkoły pedagogiczne. Z inicjatywy Kół rodzicielskich organizowane były kursy pedagogiczne dla rodziców¹⁸. Innym rodzajem współpracy szkoły z domem było wprowadzenie kart spostrzeżeń wypełnianych przez nauczycieli. To nakładało na nich obowiązek ciągłej i wszechstronnej obserwacji młodzieży, co było niemożliwe bez pomocy domu rodzicielskiego, będącego źródłem wiedzy o uczniu¹⁹. Kolejną formą współpracy były konferencje indywidualne, które miały charakter urzędowy lub prywatny. Charakter urzędowy polegał na służbowym wezwaniu rodzica przez dyrektora szkoły (z własnej inicjatywy lub na życzenie nauczyciela lub wychowawcy klasy) w celu omówienia:

---

¹⁶ Przykładowe tematy referatów: Współpraca domu i szkoły; Dodatnie i ujemne strony koedukacji w szkole; Higiena codziennego życia; Dzieci nerwowe; Praca domowa uczniów; Oddziaływanie kary; Żądania współczesnej szkoły; Wychowanie państwowe; Poradnictwo zawodowe; Choroby umysłowe etc. za: J. Adamski, *Koła rodzicielskie...*, dz. cyt., s. 46.

¹⁷ G. Hecht, *Szkoły pedagogiczne dla rodziców*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1934, nr 12.

¹⁸ Przykładowe tematy kursów: Reforma ustroju szkolnictwa powszechnego i średniego; Nowe programy szkolne i podręczniki dla szkół powszechnych i średnich; Wychowanie obywatelsko-państwowe młodzieży; O tzw. wieku przejściowym; O życiu seksualnym dzieci i młodzieży oraz zagadnienia uświadamiania płciowego; Fazy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży; Organizacja czytelnictwa; Nowe prądy w dziedzinie pedagogiki i inne.

¹⁹ F. Kozaniecki, *Dzisiejsze formy współdziałania domu i szkoły*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okresu Szkolnego Poznańskiego” 1935, nr 4.

postępów ucznia w nauce, jego zachowania czy też spraw związanych z zaleganiem z opłatą. Charakter prywatny odnosił się do spotkań z inicjatywy rodzica w celu otrzymania informacji o postępach dziecka lub podzielenia się własnymi spostrzeżeniami. Potrzeba tego typu kontaktów sprawiła, że w wielu szkołach wprowadzano stałe godziny przyjęć dla rodziców.

Członkowie koła rodzicielskiego płacili miesięczną lub roczną składkę oraz ponosili świadczenia pieniężne na cele szkolne, uchwalone przez Walne Zgromadzenie Rodziców²⁰. Dla efektywnej pracy w ramach koła tworzone były odpowiednie sekcje, takie jak np.: finansowa, dożywiania, opieki pozaszkolnej, imprez szkolnych, wychowania moralnego oraz wychowania fizycznego²¹.

Jednak najważniejszą rolę w codziennej współpracy rodziców ze szkołą odegrały patronaty klasowe, stanowiące podstawową bezpośrednią komórkę ich wzajemnych relacji. Patronaty szkolne nazywane były również opieką szkolną lub kołami opieki rodzicielskiej (KOR)²². Tworzyli je rodzice uczniów jednej klasy, którzy współpracowali z wychowawcą i nauczycielami współuczucymi. Jednostkę organizacyjną stanowiła klasa szkolna. Na zebraniach plenarnych rodziców, zwoływanych przez dyrekcję szkoły, wybierano zarząd koła rodziców danej klasy. Praca patronatów obejmowała wszystkie dziedziny życia szkolnego, a więc wychowanie zdrowotne i fizyczne, moralne i intelektualne. W zakres opieki nad zdrowiem fizycznym wchodził obowiązek popierania ćwiczeń cielesnych, sportów letnich i zimowych, pomoc w zdobyciu sprzętu sportowego dla młodzieży, kostiumów gimnastycznych, organizowanie wycieczek, higiena odzieży, mieszkań, sal szkolnych, ciała, dożywianie płatne i bezpłatne, zwiedzanie stancji uczniowskich, burs, dbałość o zdrowotność dzieci, urządzenie kolonii, letnisk, organizowanie łaźni dla uczniów, leczenie chorych. Na płaszczyźnie wychowania moralnego do patronatów należał obowiązek wpajania zasad uczciwości w życiu codziennym, szlachetności w stosunku do kolegów bez względu na płeć, wyznanie, narodowość, poszanowania rodziców, nauczycieli, ludzi starszych, wyrabiania w młodzieży samodzielności, karność, pracowitość, odpowiedzialności za powierzone obowiązki, oszczędności.

Patronat uczestniczył w zabawach szkolnych młodzieży, zebraniach towarzyskich. Pomagał w wychowaniu intelektualnym, gromadząc środki potrzebne do pogłębiania i rozszerzania wiedzy poprzez powiększanie zbiorów

---

²⁰ J. Adamski, *Koła Rodzicielskie...*, dz. cyt. (zob.: Regulamin Kół Rodzicielskich § 4).

²¹ Tamże, § 10.

²² Tamże.

biblioteki szkolnej, tworzenie czytelni uczniowskich, organizowanie koncertów, przedstawień, wycieczek naukowych, zwiedzanie muzeów, wystaw, nabywanie z własnych funduszy pomocy naukowych, takich jak: okazy fauny, flory, map, tablic, obrazów, instrumentów muzycznych, nut, radia, gramofonu, epidiaskopu czy utrzymywanie ogródka szkolnego, pisemka szkolnego, popieranie konkursów literackich oraz wyznaczanie stypendiów dla wybitnie zdolnych uczniów.

Wśród podstawowych form współpracy wyróżniano spotkania indywidualne (konsultacje) i zespołowe (zebrania). Spotkania indywidualne miały m.in. angażować rodziców do pomocy podczas dożywiania dzieci, zbieraniu składek, w opiece na wycieczkach czy koloniach. Co to dawało? Według E. Szeinbokówny²³ np. wspólne śniadanie pozwalało rodzicom zaobserwować rozmaity stopień wychowania domowego: od subtelności i delikatności w zachowaniu do brutalności. Zbieranie składek miało wykazać, jak mało rodziców poczuwa się do swoich obowiązków w stosunku do szkoły. Z kolei czynny udział w wycieczce czy koloniach pozwalał na obserwację zachowania dziecka w grupie, jego stopnia odpowiedzialności za powierzone zadanie, gospodarowania pieniędzmi. Taka współpraca dawała szkole możliwość uzyskania informacji o postawach rodzicielskich, przyczynach negatywnego zachowywania się ucznia, co pozwalało na wybranie najlepszej metody postępowania. Rodzice zaś od nauczycieli otrzymywali wskazówki wychowawcze, dotyczące karności szkolnej, jej wpływu na rozwój charakteru dziecka. Zebrania (wywiadówki) miały dostarczać rodzicom informacji o efektach dydaktycznych dziecka, zachowaniu, twórczym rozwoju oraz podnosić wiedzę z zakresu wychowania.

Obok zebrań klasowych organizowano konferencje rodzicielskie ogólne lub klasowe. Na spotkaniach ogólnych, którym przewodniczył dyrektor szkoły, zachęcano do bezpośrednich kontaktów, zapoznawano z regulaminem szkoły, nowymi metodami nauczania, działalnością organizacji dla młodzieży (samorząd, harcerstwo), zachęcano do uczestnictwa w wieczornicach harcerskich, wysyłania dzieci na obozy, kolonie letnie i lecznicze, hufce przysposobienia wojskowego. W trakcie takich konferencji poruszano m.in.: kwestie czytelnictwa, dyscypliny czy nietolerancji politycznej²⁴.

---

²³ Tamże, s. 21–22.

²⁴ M. Stanisława, *Szkoła i dom*, „Przyjaciel w Szkole” 1931, nr 1, s. 336.

Rezultaty działalności kół rodzicielskich w wybranych szkołach w Lublinie

Działalność kół rodzicielskich funkcjonujących przy szkołach w Lublinie przeważnie skupiała się na udoskonalaniu współpracy domu i szkoły. Największy rozwój kół był na początku lat 20. Jedno z pierwszych kół powstało w 1921 roku przy Prywatnym Żeńskim Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym Wacławy Arciszowej. Również w tym samym roku rozpoczęły swoją działalność koła opieki rodzicielskiej przy Prywatnym Męskim Gimnazjum Stefana Batorego (Szkoła Lubelska) oraz Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego. Następnie w roku 1922 koła rodziców powstały przy Gimnazjum im. Stanisława Staszica, Gimnazjum im. Unii Lubelskiej oraz Szkole im. H. Czarneckiej.

Wszystkie istniejące koła miały podstawę prawną w formie statutów lub regulaminów oraz były wpisane do rejestru stowarzyszeń i związków województwa lubelskiego. Na przykład koło funkcjonujące przy Gimnazjum Wacławy Arciszowej wpisano do rejestru 27 listopada 1922 r.

Zarządy patronatów poszczególnych klas tworzyły ogólne Koło rodziców. Był to organ pośredniczący w sprawach wychowawczych między rodzicami a szkołą. Statut Koła w artykule 3. Głosił, że „Celem Koła jest zorganizowana współpraca rodziców i opiekunów uczniów gimnazjum nad sprawą należytego wychowania młodzieży i opieki nad nią oraz współdziałanie ze szkołą w tymże kierunku. W szczególności Koło stawiało sobie za zadanie:

- „1) rozwinięcie w środowisku rodzicielskim akcji samowychowawczej,
- 2) zbliżenie rodziny i szkoły oraz skoordynowanie ich obustronnej inicjatywy, myśli wychowawczej i wszelkich wysiłków z dobrem młodzieży związanych,
- 3) roztaczanie w porozumieniu z dyrekcją gimnazjum opieki materialnej, moralnej i wychowawczej nad młodzieżą szkolną”²⁵.

Forma organizacyjna tworzonych kół była podobna. Na początku były zwoływane zebrania walne, na których powoływano Zarząd lub Wydział. Następnie Zarządy kół opracowywały statuty, zawierające informacje o podstawowym celu, członkach zarządu i ich obowiązkach, zasadach organizacji

---

²⁵ Tamże, s. 20–21.

i szczegółowej działalności. Dla przykładu, głównym celem zawartym w statucie Szkoły Lubelskiej było współdziałanie w wychowaniu młodzieży, okazywanie jej pomocy materialnej, roztaczanie opieką moralną i wychowawczą poza szkołą oraz wzajemne dokształcanie się rodziców²⁶, zaś w statucie Gimnazjum Waławy Arcyszowej – pomoc uczennicom w zaspokajaniu podstawowych potrzeb²⁷. Zgodnie ze Statutem Koła w Prywatnym Żeńskim Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym Waławy Arcyszowej postawione cele realizowano poprzez wypełnianie zadań, takich jak:

- gromadzenie środków materialnych pochodzących ze składek członkowskich, darowizn, organizowanych kwest i imprez typu: loterie, przedstawienia, zabawy i zebrania towarzyskie,
- udzielanie zapomóg pieniężnych,
- dożywianie młodzieży w okresie zimowym poprzez organizowanie tanich śniadań, w tym bezpłatnych dla niezamożnych uczennic,
- roztaczanie opieki nad młodzieżą poza szkołą,
- umożliwianie uczennicom udział w kąpielach,
- urządzenie odczytów i referatów dotyczących wychowania młodzieży oraz popieranie akcji podnoszenia wiedzy pedagogicznej rodziców,
- pomnażanie inwentarza na potrzeby własne i szkoły poprzez zakup mebli i naczyń dla letnisk, radioodbiorników, aparatów fotograficznych, stworzenie ruchomej sceny szkolnej i ufundowanie w 1931 roku sztandaru szkoły,
- udział w pracach Sekcji Letniskowej Towarzystwa Kolonii Letnich dla Młodzieży Szkolnej i wysyłanie dzieci na kolonie wypoczynkowe i lecznicze,
- organizowanie kolonii letnich we własnym zakresie,
- organizowanie korepetycji²⁸,
- opieka nad drużyną harcerską od 17 października 1923 r. do 28 marca 1935 r., do momentu powstania oddzielnego Koła Przyjaciół Harcerstwa przy III L.D.H.Ż. im. Królowej Jadwigi. Zadaniem koła rodziców było zdobycie funduszy (ze składek własnych czy imprez dochodowych) na potrzeby organizacji zlotów, obozów, kursów harcerskich, zorganizowanie izby harcerskiej, zakupienie sprzętu czy mundurów. Przedstawiciele

²⁶ Statut Koła Opieki Rodzicielskiej przy „Szkole Lubelskiej” został zatwierdzony przez Urząd Wojewódzki Lubelski 29 listopada 1923 r., Nr 13889/Pr.B., Tamże, s. 251.

²⁷ B. Kalinowska-Witek, *Kartka z dziejów oświaty. Prywatne Żeńskie Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące Waławy Arcyszowej w Lublinie (1912–1949)*, Lublin 2012, s. 149.

²⁸ Tamże.

Koła rodziców otaczali harcerzy opieką w trakcie różnych imprez troszcząc się m.in. o zorganizowanie posiłku²⁹.

Przynależność do koła, w zależności od uchwalonego statutu, obowiązywała wszystkich rodziców i opiekunów lub zależała od ich dobrej woli. I tak, do organizacji koła przy Szkole Lubelskiej przystąpiło około 200 osób.

Jednym z fundamentalnych celów, zawartym w statutach, było gromadzenie środków materialnych i finansowych na potrzeby organizacyjne. Podstawowy dochód pochodził ze składek członkowskich, przy czym był on niewielki. Dla przykładu, w Szkole Lubelskiej miesięczna składka wynosiła 2 zł. Fundusz ten był nikły w stosunku do skali potrzeb i wydatków. Dlatego też przy poszczególnych kołach funkcjonowały sekcje np. imprez i dochodów niestałych, których zadaniem było wzmocnienie funduszy. Z kolei koło rodziców uczniów gimnazjum im. Stanisława Staszica funkcjonowało około jednego roku, ze względu na nieuiszczanie miesięcznych składek³⁰.

W celu podniesienia jakości pracy tworzone były przez Wydział koła rodzicielskiego lub Zarząd patronatów mający pod sobą odpowiednie sekcje, takie jak np.: finansowe, dożywiania, opieki pozaszkolnej, imprez szkolnych i wycieczkowe, które realizowały cele kół rodzicielskich³¹. I tak, osoby działające w sekcji wychowania moralnego otaczały opieką uczniów poza szkołą, dojeżdżających, pełniły dyżury w świetlicy, brały udział w zabawach, wycieczkach, prowadziły kontrolę czytelnictwa, atmosfery w domu, na stacji, w internacie czy bursie. Z kolei sekcja wychowania fizycznego zajmowała się opieką lekarską, dentystyczną, opieką nad dożywianiem ubogiej młodzieży. Zakładała miejsca wypoczynkowe, organizowała kolonie, opiekowała się harcerstwem, hufcem, zajmowała się sportem. Do zadań sekcji wychowania należało: organizowanie obchodów uroczystości państwowych, uświadamianie rodziców i dzieci poprzez pogadanki, odczyty. Sekcja finansowo-techniczna zajmowała się sprawami wszelkich inwestycji podejmowanych przez koła, kwestiami remontów, zakupu pomocy naukowych, podręczników, organizowania bibliotek szkolnych, świetlic, orkiestr, imprez teatralnych czy kolonii. Obok wymienionych wyżej sekcji również funkcjonowała sekcja finansowa, każda współdziałała z innymi sekcjami. Duże znaczenie miała sekcja charytatywna, zwłaszcza dla młodzieży uboższej, która zapewniała pomoc materialną, opłacała leczenie, a nawet urządzała własne

²⁹ Tamże.

³⁰ I Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. St. Staszica w Lublinie za okres czasu od upaństwowienia do końca 1924/25 roku szkolnego, Lublin 1925, s. 73.

³¹ § 10 Regulaminu Kół Rodzicielskich, za: J. Adamski, *Koła rodzicielskie...*, dz. cyt.

osiedla wypoczynkowe (zwłaszcza było to praktykowane w wielkowiejskich gimnazjach, których patronaty były zasobne finansowo).

Rodzice uczniów nie byli dopuszczani do tworzenia procesu dydaktycznego, programów, metod nauczania i ideologicznych aspektów pracy szkolnej. Jednakże aktywnie mogli uczestniczyć w akcjach humanitarnych typu: opieka nad ubogą młodzieżą, pomoc materialna, pomoc w nauce uczniom zdolnym, zakup podręczników do nauki, dofinansowywanie do opłat szkolnych czy akcja dożywiania dzieci.

Tabela 1. Dożywianie i letni odpoczynek dzieci i młodzieży w kołach opieki rodzicielskiej szkół lubelskich (lata 1930–1936)

Lp.	Rok szkolny	Liczba śniadań	Liczba bezpłatnych śniadań	Liczba uczniów otrzymujących bezpłatne śniadania	Liczba uczniów korzystających z kolonii
1	1930/31	3144	2196	34	–
2	1931/31	3887	2517	38	17
3	1932/33	7797	4601	52	40
4	1933/34	6558	4091	47	24
5	1934/35	7688	5112	58	11
6	1935/36	7450	4398	58	22

Źródło: B. Kalinowska-Witek, *Kartka z dziejów oświaty...*, dz. cyt., s. 252; Zob.: K. Chmielewski, K. Juszcakowski, S. Dulewicz, *Współpraca domu i szkoły*, [w:] Z. Kukulski (oprac.), *Prywatne Męskie Gimnazjum...*, dz. cyt., s. 252; I Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego..., dz. cyt., s. 73.

W okresie swojej działalności (por. Tab. 1) koła opieki rodzicielskich szkół lubelskich zrealizowały wiele przedsięwzięć i prac. Jednym z podstawowych zadań było dożywianie młodzieży. Z własnych funduszy członkowie Koła Opieki Rodzicielskiej przy Prywatnym Męskim Gimnazjum Stefana Batorego (Szkoła Lubelska), wchodzący w skład sekcji dożywiania, wyremontowali i umeblowali lokal dwuizbowy, w którym wydawano śniadania. Stanowiło je bułka i kubek gorącego mleka, kakao lub herbaty. Za otrzymany posiłek uczniowie zamożniejsi wnosili niewielką opłatę, natomiast ubodzy otrzymywali go bezpłatnie. Na przykład w latach 1930–1936 wydano łącznie 36524 śniadań, w tym bezpłatnych 22915 dla 287 uczniów³².

³² Dokładny wykaz wydanych śniadań przy Prywatnym Męskim Gimnazjum Stefana Batorego (Szkoła Lubelska) od 10 września 1931 r. do 31 marca 1936 r., zob.: B. Kalinowska-

Uboga młodzież miała także możliwość odpoczynku letniego w miejscowościach uzdrowiskowych. W latach 1932–1936 wyjechało łącznie 114 uczniów³³. Całkowity koszt pobytu wynosił 6443 zł 33 gr. Koło rodziców uczniów gimnazjum im. Stanisława Staszica urządzało w roku 1923 kolonie letnie w Stryjnie³⁴. Systematyczna organizacja kolonii letnich organizowanych przez rodziców uczniów, zrzeszonych w 11 kołach opieki rodzicielskiej, przyczyniła się do powołania Towarzystwa Kolonii Letnich dla Młodzieży Szkolnej w Lublinie. Szkoła Lubelska włączyła się do Towarzystwa na mocy statutu zatwierdzonego 19 lipca 1935 r.³⁵

Inną formą pomocy udzielanej ubogim uczniom przez Koło Szkoły Lubelskiej było wsparcie finansowe dla osób mieszkających w bursie. Na przykład w roku szkolnym 1931/32 koło zapłaciło 180 zł za utrzymanie ucznia w Bursie „Andrzejów”³⁶.

Kolejnymi przedsięwzięciami koła rodziców Szkoły Lubelskiej było zorganizowanie w 1930 roku świetlicy szkolnej dla uczniów oraz, w roku następnym, altany lekcyjnej, w której odbywały się lekcje na świeżym powietrzu w porze letniej czy taj ak w roku 1929 – w szatni. Do innych form działań KOR należało zorganizowanie i reaktywowanie w roku 1929 orkiestry smyczkowej, ufundowanie w roku 1935 popiersia patrona szkoły Stefana Batorego i nowego sztandaru³⁷.

Zakończenie

W okresie II Rzeczypospolitej doceniano korzyści wypływające ze współpracy rodziców uczniów i szkoły. Powstawały nowe innowacyjne organizacje rodzicielskie, obejmujące swoją działalnością wszystkich rodziców. Zadaniem ich było zbliżenie rodziców do szkoły, zapoznanie z jej wy-

---

-Witek, *Kartka z dziejów oświaty...*, dz. cyt., s. 252; Zob.: K. Chmielewski, K. Juszcakowski, S. Dulewicz, *Współpraca domu i szkoły*, [w:] Z. Kukulski (oprac.), *Prywatne Męskie Gimnazjum Stefana Batorego „Szkoła Lubelska” w XXX-lecie. 1906–1936*, Lublin 1936, s. 252.

³³ Liczba ubogiej młodzieży korzystającej z kolonii letnich zorganizowanych przez KOR przy Szkole Lubelskiej w latach szkolnych 1931/32–1935/36, zob.: K. Chmielewski, K. Juszcakowski, S. Dulewicz, *Współpraca domu i szkoły...*, dz. cyt., s. 252.

³⁴ I Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego..., dz. cyt., s. 73.

³⁵ K. Chmielewski, K. Juszcakowski, S. Dulewicz, *Współpraca domu i szkoły...*, dz. cyt., s. 252–253.

³⁶ Tamże, s. 255.

³⁷ Tamże, s. 254–256.

maganiem, regulaminem, kierunkiem wychowawczym, metodami wychowania, pomoc w uzyskaniu dodatkowych informacji o dziecku oraz wymiana obustronnych spostrzeżeń wychowawczych. Zapraszanie rodziców na spotkania klasowe i szkolne dawało doskonałą okazję, by poznać kolegów dziecka i jego rodziców. Praca w organizacjach rodzicielskich uczyła bezstronnej i sprawiedliwej oceny³⁸. Współpracując ze szkołą rodzice mogli mieć wpływ na to, aby ich dziecko dobrze czuło się w niej, zostało wyposażone w potrzebny zasób wiedzy a szkoła uwzględniała w procesie wychowania zasady wpajane w domu rodzinnym.

Ówczesni teoretycy, jak i praktycy wychowania na łamach czasopism zastanawiali się nad koniecznością współpracy, formami, trudnościami, korzyściami, zasadami, według których należy postępować, by ta współpraca była coraz bardziej owocna i trwała.

W tym okresie problem współdziałania szkoły i domu wynikał ze skomplikowanych stosunków społecznych. Dążono do wypracowania wspólnych zasad, postulatów, takich jak: wzajemna szczerłość i zaufanie, niepodważanie wzajemnie wypracowanego autorytetu, nieokłamywanie się nawzajem poprzez ukrywanie niedbalstwa czy lenistwa dzieci, częste i otwarte spotkania, harmonijne i systematyczne współdziałanie. Zwracano uwagę na to, iż realizacja tak wypracowanych postulatów pomoże stworzyć prawdziwą współpracę domu i szkoły.

W dwudziestoleciu międzywojennym w organizacji współpracy szkoły z domem ucznia wyodrębnić można dwa okresy. Rokiem granicznym jest moment uchwalenia i zatwierdzenia reformy przygotowanej przez ówczesnego ministra oświaty Janusza Jędrzejewicza. W pierwszym okresie nastąpił intensywny rozwój różnych form współpracy. W tych latach Polska pod względem liczby kół rodzicielskich, opiek szkolnych i patronatów zajmowała jedno z pierwszych miejsc wśród państw europejskich. Współpraca rodziców ze szkołą w Polsce była zorganizowana we wszystkich szkołach średnich państwowych żeńskich i w większości szkół państwowych męskich, w 70% szkół średnich prywatnych i prawie w 60% szkół powszechnych³⁹. Po roku 1932 postanowiono zreformować koła rodzicielskie. Oczywiście cele i zadania kół były takie same, jak w latach wcześniejszych, natomiast uważano, że wadliwa była ich organizacja, która utrudniała harmonijny kontakt

³⁸ S. Lisowski, *Współpraca szkoły z domem. Z doświadczeń przeprowadzonych na terenie Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Wilnie*, Wilno 1935.

³⁹ Z. Iwaszkiewiczowa, *Współpraca rodziny i szkoły*, Poznań 1936 (Raport p. wizytatorki Michałowskiej na Kongresie Wychowania Rodzinnego w Brukseli).

z rodzicami i hamowała jego rozwój. W większości statuty kół nie uwzględniały zmiany poglądów na współpracę szkoły i domu. Często koła nie prowadziły patronatów klasowych, także nie doceniano ważności systematycznej współpracy w zakresie wychowywania, lecz ograniczały swą działalność do pomocy materialnej. Za przykład może posłużyć statut koła rodzicielskiego, opracowany przez Kuratorium bydgoskie, ogłoszony 24 marca 1934 r. Zasadnicze tezy statutu normujące współpracę domu i szkoły zawierały:

- 1) pracę samokształceniową, obejmującą krzewienie zdrowych zasad wychowawczych i wiedzy pedagogicznej wśród rodziców,
- 2) opiekę wychowawczą nad młodzieżą w stałym, ścisłym kontakcie z dyrektorem i gronem nauczycielskim,
- 3) pomoc materialną dla niezamożnej młodzieży, a także dla samej szkoły, w przypadku zakładów państwowych⁴⁰.

Statut akcentował potrzebę opieki nad zachowaniem się młodzieży poza szkołą, usuwanie z jej drogi wszelkich złych wpływów, współdziałanie ze szkołą w akcji dożywiania, podczas urządzania uroczystości szkolnych, przedstawień teatralnych, wycieczek, zebrań towarzyskich, popieranie zrzeseń uczniowskich oraz opiekę nad młodzieżą zamiejscową i dojeżdżającą. Statut odnosił się także do kwestii finansowych. Zwracał uwagę na potrzebę pomocy materialnej niezamożnym uczniom poprzez udostępnianie podręczników szkolnych, odzieży, tanich lub bezpłatnych stancji i opieki zdrowotnej.

Nowy ustrój szkolny objął także szkołę powszechną, wniósł do niej nowe programy szkolne oraz nową organizację zajęć. W tworzeniu szkoły powszechnej miał uczestniczyć również i dom rodzinny. Jan Sokołowski⁴¹ zaznaczał, że szkoła, w której życiu czynny udział biorą rodzice zyskuje bardzo wiele, staje się w środowisku regulatorem życia kulturalnego i duchowego. Nie można zatem pomijać rodziców, zwłaszcza w tak ważnym dla szkoły okresie przeobrażeń. Obowiązkiem nauczyciela było przygotowanie rodziców do zrozumienia pracy dziecka i nauczyciela, i zachęcenie do brania w niej żywego udziału.

Zaznaczano także, że w środowiskach o niskim poziomie kulturalnym nie może być mowy o autonomicznej organizacji rodzicielskiej. Współpraca nie jest obustronna, dotyczy ona przede wszystkim szkoły, której zadaniem było podnieść poziom moralny, kulturalny społeczności. W tego rodzaju

---

⁴⁰ „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego” 1934, nr 3, poz. 4.

⁴¹ J. Sokołowski, *Udział rodziców w tworzeniu nowej szkoły powszechnej*, „Przyjaciel Szkoły” 1933, nr 13, s. 429.

środowiskach praca rozpoczynała się od nawiązania przez szkołę indywidualnego kontaktu z rodzicami. Dopiero po ich odpowiednim przygotowaniu można było myśleć o zbiorowej współpracy przez zwoływanie zebrań rodziców jednej klasy lub całej szkoły, odwoływać się do współdziałania w zamierzeniach szkolnych. O intensywności tej współpracy środowiskach świadczył wyższy poziom oddziaływań kulturalnych. W wielu szkołach powszechnych publicznych opieki rodzicielskie udzielały pomocy materialnej uczniom oraz chętnie podnosiły swoją wiedzę pedagogiczną⁴².

Bibliografia

- Adamski J., *Koło Rodzicielskie i Patronaty Klasowe*, Lwów 1932.
- Araszkiewicz F.H., *Ideale wychowawcze w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978.
- Bereźnicki F., *Innowacje pedagogiczne w Polsce (1918–1939)*, Szczecin 1984.
- Bzowski J.J., *Szkoła i rodzina ich wzajemny stosunek i ich formy współżycia*, Lwów 1930.
- Chmielewski K., Juszcakowski K., Dulewicz S., *Współpraca domu i szkoły*, [w:] Z. Kukulski (oprac.), *Prywatne Męskie Gimnazjum Stefana Batorego „Szkoła Lubelska” w XXX-lecie. 1906–1936*, Lublin 1936.
- Chyczewska S., *Wychowawcze postulaty rodziców w stosunku do szkoły*, „Głos Rodziców” 1927, nr 3–4.
- „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego” 1934, nr 3, poz. 4.
- Hecht G., *Szkolne konferencje rodzicielskie*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1930, nr 12.
- Hecht G., *Szkoły pedagogiczne dla rodziców*, „Miesięcznik Pedagogiczny” 1935, nr 12.
- Iwaszkiewiczowa Z., *Współpraca rodziny i szkoły*, Poznań 1936.
- Jakubiak K., *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej*, Bydgoszcz 1997.
- Jakubiak K., *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturalnych i pedagogicznych*, Bydgoszcz 1994.
- Jasilkowski G.J., *Wartość współpracy domu ze szkołą w państwowym wychowaniu młodzieży*, Lwów [1934].
- Kalinowska-Witek B., *Kartka z dziejów oświaty. Prywatne Żeńskie Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące Wacławy Arciszowej w Lublinie (1912–1949)*, Lublin 2012.
- Kozaniecki F., *Dzisiejsze formy współdziałania domu i szkoły*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okresu Szkolnego Poznańskiego” 1935, nr 4.
- Kuchta J., *Rozwój psychiczny młodzieży a praca szkolna*, Warszawa 1933.
- Lisowski S., *Współpraca szkoły z domem. Z doświadczeń przeprowadzonych na terenie Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Wilnie*, Wilno 1935.
- Ługowski B., Araszkiewicz F.H. (wstęp i oprac.), *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1972.

⁴² Z. Iwaszkiewiczowa, *Współpraca rodziny i szkoły*, Poznań 1936 (referat wygłoszony w czasie II Katolickiego Studium w Wilnie 28.08.1936 r.).

Ługowski B., *Szkolnictwo w Polsce w latach 1929–1939 w opinii publicznej*, Warszawa 1961.

Pawłowski L., *Z zagadnień organizacji pracy wychowawczej w szkole*, Zamość 1926.

Podoleński S., *Podręcznik pedagogiczny. Wskazówki dla rodziców i wychowawców*, Kraków 1930.

I Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. St. Staszica w Lublinie za okres czasu od upaństwowienia do końca 1924/25 roku szkolnego, Lublin 1925.

Radziwiłł A., *O współdziałaniu między szkołą a domem*, Warszawa 1975.

Rondthaler A., *Czego szkoła oczekuje od rodziców*, Lwów – Warszawa 1930.

Sokołowski J., *Udział rodziców w tworzeniu nowej szkoły powszechnej*, „Przyjaciel Szkoły” 1933, nr 13.

Szteinbokówna E., *Współpraca domu ze szkołą*, Lwów – Warszawa 1930.

Śliwiński F., *Projekt ustawy o ustroju szkolnictwa*, Lwów – Warszawa 1932.

Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, „Dziennik Ustaw” 1932, nr 38, poz. 389.

Ziemnowicz M., *Rodzina a wychowanie państwowe*, Lwów – Warszawa 1933.